

Ders : VAROLUŞÇULUK
Anlatan : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SARP
Dönem : 2025-2026 Bahar

1. HAFTA: Varoluşçuluk (Existentialism): Ontolojik Kırılma ve İnsanın Özgürlüğü

Değerli arkadaşlar, bugünkü dersimizde varoluşçuluk (*Existentialism*) akımını inceleyeceğiz. Varoluşçulukla ilgili olarak ilk yapılması gereken, bu düşünce akımının temelini oluşturan kavramsal çerçeveye ve geleneksel felsefeden ayrıldığı ontolojik kırılma noktasına bakmaktır.

Terminolojik olarak incelediğimizde, bu kavram "varoluş" (*existence*) kökünden türetilmiştir ve genellikle bir önceliğin tanınıp kabul edildiğini gösteren "-culuk" ekiyle karakterize edilir. En yalın tanımıyla varoluşçuluk, varoluşun öze (*essence*) oranla önceliğini veya "ilkliğini" benimseyen metafizik bir kuramdır.

1. Klasik Felsefe ile Kopuş: "Öz" ve "Varoluş"

19.yüzyıla kadar hüküm süren klasik felsefe geleneği, yani "özcü felsefe", özün her zaman varoluştan önce geldiğinden asla kuşku duymazdı. Ancak varoluşçular bu hiyerarşiyi tersine çevirerek varoluşu ön plana yerleştirmişlerdir. Bu ayrımı derinlemesine anlayabilmek için varlıkbilimin yaşantımıza giren varlıklarda gördüğü iki temel ilkeyi tanımlamamız gerekir:

- **Öz (Essence):** Bir varlığın (*être*) ne olduğunu gösterir; örneğin "bu bir kâğıttır" veya "ben bir insanım" dediğimizde, o nesneye veya kendimize dair evrensel nitelikleri belirtmiş oluruz. Bu evrensel öz, tanımların belirlemiş olduğu sınırları içerir ve bir şeyin dünyada fiilen bulunmasını gerektirmez. Örneğin, bir geometrici on bin kenarlı bir şekli fiziksel örneği olmasa bile zihninde bilebilir veya bir kimyacı hiç görmediği bir maddenin yapısını kurgulayabilir. Dolayısıyla özün varlığı, onun "olabilir" (mümkün) olma durumudur.
- **Varoluş (Existence):** Bu "olabilirlik" durumunu gerçeğe ulaştıran, yani özü gerçeğe çıkaran temel ilkedir.

Klasik ontolojideki tek istisna Tanrı'dır; zira Tanrı'da öz ile varoluş birbirinden ayıramaz, O, özü gereği zorunlu olarak "varolan"dır. Günlük hayatımızda ise nesnelerin varoluşunu genellikle fark etmeyiz, onları sadece araçsal işlevleriyle veya zihnimizdeki tanımlarıyla (özleriyle) algılarız.

2. Sartre ve "Bulantı": Kestane Ağacının Kökü

Sartre'ın *Bulantı* romanındaki Roquentin karakterinin bir ağaç kökü karşısında yaşadığı o sarsıcı deneyimi hatırlayalım. Nesnenin adı, anlamı ve kullanım biçimi zihnimizden uçup gittiğinde, karşımızda duran şeyin o çıplak, anlamsız ve ham "varoluşu" ile yüzleşiriz. İşte bu an, varoluşun soyut bir kategori olmaktan çıkıp nesnelerin saf hali olarak kendini dayattığı andır.

Bu deneyimi dört başlıkta inceleyebiliriz:

- **Adlandırmanın ve Anlamın Çöküşü:** Roquentin parkta otururken gözü bir kestane ağacının köküne ilişir. O ana kadar "kök" kelimesi zihninde soyut bir kavramı, bir işlevi veya biyolojik bir tanımlı temsil etmektedir. Ancak o sarsıcı anda kelimeler nesneden ayrılır ve karşısındaki şey artık bir "kestane ağacı kökü" değil; simsiyah, budaklı, ham ve ürkütücü bir kütledir. Nesnenin üzerindeki "anlam örtüsü" kalkmıştır. Normalde bir ağaca baktığımızda zihnimiz hemen "kök" etiketini yapıştırır ve bu sayede o şeyi tanımlar, sınıflandırır ve ne işe yaradığını biliriz. Ancak Roquentin o an bu etiketi kaybeder; karşısında duran şey artık zihnindeki o temiz ve düzenli "kök" kavramı değildir. Sadece orada duran, simsiyah, budaklı ve kaba bir kütledir.
- **Varoluşun Fazlalığı (De Trop):** Roquentin, nesnelerin sadece orada, öylece ve sebepsiz yere durduklarını fark eder. Hiçbir şeyin var olmak için bir nedeni veya zorunluluğu yoktur; her şey "fazladan"dır (de trop). Bu keşif, evrenin rasyonel bir plana göre işlediği veya her şeyin bir amacı olduğu yönündeki klasik anlayışı yerle bir eder. Biz dünyayı bir tiyatro dekoru gibi görürüz (deniz yeşildir, martı kuştur, ağaç gölge verir) ve nesneleri hep araç olarak algılarız. Roquentin'in yaşadığı sarsıntı, bu dekorun yıkılmasıdır; nesnelerin bizim onlara yüklediğimiz anlamlardan bağımsız, kendi başlarına ve sebepsizce var olduklarını fark eder.

- **"Bulantı" Hissi:** Varoluşun bu ham, çıplak ve lüzumsuz hali Roquentin'de derin bir tiksinti ve baş dönmesi yaratır; işte bu "Bulantı"dır. Bulantı, dünyanın düzenli ve anlamlı olduğu yanılsamasının çökmesiyle ortaya çıkan ontolojik bir şoktur. İnsan, varoluşun bu yoğun ve saçma gerçekliği karşısında kendini yabancı ve kuşatılmış hisseder. Deneyimin en can alıcı noktası, ağaç kökünün orada olması için hiçbir mantıklı neden olmaması, onun sadece orada olmasıdır. Bu durum Roquentin'de bir "Bulantı" yaratır çünkü evrenin planlı, düzenli ve mantıklı bir yer olduğu sanrısı çökmüştür.
- **Usa-Aykırılık (Absurde):** Foulquié'nin de vurguladığı gibi, bu deneyim dünyayı "irrasyonel" yani akıl dışı bir yer olarak ortaya koyar. Nesneler bir tanıma sığmaz; onlar sadece varlıklarını dayatan, gerekçesiz kütlelerdir. Foulquié'ye göre varoluş, nesnelerin doğasına dışarıdan eklenen boş bir biçim değil, nesnelerin asıl hamurudur. Özcülükte önce "kök" fikri varken, bu sahnede önce varoluşun kendisi (o anlamsız kütle) vardır; "kök" ismi ona sonradan bizim tarafımızdan verilmiş geçici bir anlamdır.

3. Psikiyatrik ve Klinik Perspektif (DSM-5 Çerçevesinde)

Roquentin'in felsefi krizini modern psikiyatri merceğinden, DSM-5 (Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı) üzerinden okuduğumuzda ilginç paralellikler görürüz:

Klinik Durum	Tanım ve Metindeki Karşılığı
Majör Depresif Bozukluk	DSM-5'te kritik kriterlerden biri 'aşırı veya uygunsuz değersizlik hissi'dir. Roquentin'in kendisini "fazlalık" ve "saçma" olarak tanımlaması, hayatını "kaybedilmiş bir oyun" olarak görmesi bu ağır değersizlik hissiyle örtüşür. Klinik olarak birey, varlığını tamamen lüzumsuz olarak algılar.
Disosiyasyon (Depersonalizasyon)	Kişinin kendi bedenine veya varlığına dışarıdan bir gözlemci gibi yabancılaşmasıdır. Roquentin'in "Ben deyince bir boşluk duygusuna kapılıyorum... Antoine Roquentin ne ki? Soyut bir

Klinik Durum	Tanım ve Metindeki Karşılığı
	şey o" sözleri kimlikten kopmayı andırır. Kişi kendisini nesneler arasında "varolup giden" yabancı bir madde gibi hisseder.
Varoluşsal Kaygı	Doğrudan bir tanı olmasa da, yaşamın anlamsızlığı karşısında duyulan krizdir. Roquentin'in yaşadığı "Bulantı", temelsizliği fark etmenin yarattığı psikofiziksel tepkidir.
Şizoid Kişilik Bozukluğu	Roquentin'in "Yalnız, yapayalnız yaşıyorum. Kimseyle konuşmuyorum..." demesi, bağ kurma isteğinin yokluğu ve duygusal soğuklukla birleştiğinde bu kategoriye yaklaşır.
Agnozi (Görsel Agnozi)	Duyular sağlam olmasına rağmen nesneyi tanıyamama veya adlandıramama durumudur. Ancak Roquentin'deki durum nörolojik (fiziksel beyin hasarı) değil, felsefi bir yabancılaşmadır.
Derealizasyon	Çevrenin yapay veya çarpıtılmış hissedilmesidir. Roquentin'in köke bakarken nesnenin "kaba, dik kafalı, koskoca" bir varlık olarak üzerine çökmesi buna örnektir.
Anomik Afazi	Kişinin nesneyi bilip ismini hatırlayamamasıdır.

4. İnsanın Özünü Yaratması ve Mutlak Özgürlük

Roquentin'in bu sarsıntısı, aslında insanın kendi varoluşuna uyanışıdır. Eğer ağaç kökü sebepsiz ve fazladansa, insan da öyledir. Bu boşluk ve anlamsızlık hissi, aynı zamanda insanın kendi anlamını ve özünü yaratmak zorunda olduğu o mutlak özgürlük alanının kapısını aralar.

Dünya kendi başına anlamsız ve saçmadır (absurde); ona anlam veren, onu bir "araç" veya "tanım" haline getiren tek şey insandır.

Düşünün:

Yolda yürürken ayağınıza takılan bir taşın orada olması için özel bir sebep veya plan yoktur; o sadece orada öylece duruyordur. Peki biz insanlar da tıpkı o taş gibi dünyaya öylesine mi geldik?

İşte varoluşçuluğun can alıcı noktası: **"Varoluşun öze önceliği" ilkesi neden sadece insan için geçerlidir?** Özcü görüşe göre, bezelye veya salatalık gibi bitkilerde öz varoluştan önce gelir; zira onların ne olacağı tohumlarındaki plana ve biyolojik gerekirciliğe bağlıdır. İnsanda ise durum tam tersidir: İnsan önce vardır, dünyaya fırlatılmıştır ve ancak daha sonra kendi kararlarıyla ne olacağını, yani özünü inşa eder. İnsan kendi özünü yaratmak zorundadır; bu, başlangıçta hiçbir şey olan insanın, sürekli bir "kendini aşma" ve "seçme" edimiyle kendini bir "proje" olarak ortaya koyması demektir.

Bu ilke bizi mutlak bir özgürlüğe ve beraberinde ağır bir sorumluluğa götürür. İnsan, içine doğduğu sınıfı, bedenini veya geçmişini seçemez; ancak özgürlük, bunlara karşı takınacağımız tavır ve vereceğimiz anlamı seçmektir. Örneğin, çok yoksul bir ailede doğan bir genç, bu yoksulluğu bir utanç kaynağı ya da öç alma gerekçesi olarak görebileceği gibi, hırslı bir çalışma azmine dönüştürüp başarılarının temel taşı olarak da üstlenebilir.

İnsan, önce var olan ve dünyaya fırlatılmış olandır; özü ise yaptığı özgür seçimlerle sonradan şekillenir. İnsan, "olmadığı şeyi olmak ve olduğu şeyi olmamak" gibi aykırı bir güce sahip tek varlıktır; bu da varoluşu bir durağanlık değil, bitimsiz bir yükseliş kılar.

Bir Sonraki Ders İçin Hazırlık:

Ek: Eflatuncu Özcülük ve Mağara Metaforu

Konuyu kapatırken klasik bir zıtlığa da değinelim. Eflatun, sadece varoluşçulukla değil, genel anlamdaki özcülükle bile taban tabana zıttır. Klasik düşünce varoluşun öze gerçeklik kazandırdığını savunurken, Eflatun'a göre varoluş, öze değer kazandırmak yerine onu yoksullaştırır. O, varlığı ikiye ayırır:

1. **Duyular Dünyası (Varoluşlar Evreni):** Halkın tanıdığı, duyularla algılanan nesnelerin dünyasıdır. Bu dünyadaki varlıklar kısıtlıdır; dün yoktular, yarın da yok olacaklardır. Bu evren sadece ideallerin kusurlu bir yansımasıdır.
2. **Düşün / Fikirler Dünyası (Özler Evreni):** Sadece akıl yoluyla kavranabilen, değişmez, ölümsüz ve zorunlu özlerin dünyasıdır. Gerçek "varlık" sadece bu evrendeki özler için söylenebilir.